

nellikle "kişinin bir görüş, inanç ve davranışı doğru olduğunu bilmesine rağmen reddetmesi, inkârı davranmakta direnmesi" şeklinde açıklanmaktadır. Kaynaklarda kavramın bu anlamına, Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in İslâm'ın hak din olduğunu vicdanen kabul ettiği halde "Yeğenin peşine takıldı" şeklinde kınanacağı korkusuyla ölünceye kadar inkârcılıkta direnmesi örnek gösterilir (*Lisânü'l-Arab*, "and" md.; *Tâcü'l-arûs*, "and" md.).

Kur'an-ı Kerim'de dört âyette anîd (inatçı) geçmekte olup tefsirlerde bu kelime, "gerçeği kabul edip ona teslim olmamakta direnen isyankâr kişi" diye açıklanmaktadır (Kurtubî, IX, 57; Şevkânî, II, 574). Bu âyetlerin birinde, ısrarla iyiliği engelleyen ve Allah'tan başka tanrı edinen inkârcı kişi bu sıfatla anılmakta (Kâf 50/24-26), iki âyette de kelime, "cebbâr" nitelemesiyle birlikte önder ve yönetici konumundaki kimseler için kullanılmaktadır (Hûd 11/59; İbrâhîm 14/15). Hz. Peygamber'in, "Yâ rabbi, beni zorba ve inatçı olmaktan koru!" (İbn Mâce, "E'time", 6; Ebû Dâvûd, "E'time", 17) şeklindeki duasında da zorbalıkla inatçılık arasındaki ilişkiye ve bu huyların ahlâkî tehlikesine dikkat çekilmiştir. Müddessir sûresinde (74/16), Allah'ın kendisine birçok nimet vermesine rağmen yine de O'nun âyetlerini tanımamakta direnen inkârcı kişi de anîd sıfatıyla nitelenmekte ve kınanmaktadır. Âyetlerden anlaşıldığına göre Kur'an-ı Kerim'de inat kavramı inkâr ve şirk kavramlarına, özellikle "İslâmî değerlere karşı küstahta direnmek, akıl ve vicdanın ziyade bencil ve ilkel duyguların etkisiyle hareket etmek" anlamını ifade eden "cehl" (bk. CÂHİLİYE) terimine yakın bir mâna taşımaktadır. Nitekim Bu-hârî de *el-Câmi'u's-şâhîh*'te müşrikler ve mürtedler, müslümanlara kin besleyen yahudiler, İslâm'ın kesin hükümlerini tanımamakta ısrar edenler, meşrû oteriteye baş kaldıran Hâricîler gibi zümrelere dair hadisleri topladığı seksen sekizinci kitaba "Mürtedler ve inatçıların tövbe davet edilmesi ve bunlarla savaşılması ..." şeklinde başlık koymuştur. Bu âyet ve hadisler gerçeğe saygılı olmanın, doğru fikirleri kabul etmenin, haklı önerilere değer verip yanlış fikir ve davranışları terketmenin İslâmî terbiye ve ahlâkın gereklerinden olduğunu göstermektedir.

Felsefe ve kelâm literatüründe, her şeyin vehim ve hayalden ibaret olduğunu savunarak eşyanın gerçekliğini inkâr eden

s sofistlere "indiyye" (rölativist), bunlardan kendi görüşünde direnip başkalarına hiçbir hak tanımayan gruba da "inâdiyye" (dogmatik) denilmiştir (Tehânevî, II, 956).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-Arab, "and" md.; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 956; *Tâcü'l-arûs*, "and" md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, "and" md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "and" md.; İbn Mâce, "E'time", 6; Ebû Dâvûd, "E'time", 17; Kurtubî, *el-Câmi'*, IX, 57; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Beyrut 1412/1991, II, 574.

MUSTAFA ÇAÇIRCI

el-İNÂYE

(النَّيَاة)

Ekmeleddin el-Bâberî

(ö. 786/1384)

tarafından

Burhâneddin el-Merginânî'nin
el-Hidâye adlı eserine yazılan şerh
(bk. el-HİDÂYE).

İNÂYET

(النَّيَاة)

Allah'ın kâinat hakkındaki
küllî bilgisi ve takdiri anlamında
felsefe terimi.

Sözlükte "isteme, amaçlama, ilgilenme, önem verme" gibi mânalara gelen **inâyet** kelimesi Kur'an'da geçmemekle birlikte sözlük anlamıyla hadislerde yer almıştır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "any" md.). İslâmî kaynaklarda inâyetin genellikle Allah'a izâfe edilerek **inâyetullah** şeklinde yaygın bir kullanımı bulunmakta olup bununla Allah'ın yardımı, lutfu, koruyup gözetmesi kastedilir; bu mânasıyla inâyet esasen müheymin, rezzâk, hâfız ve mukît gibi ilâhî isimlerde mündemiçtir.

İslâm felsefesinde bir terim olan inâyet, muhtemelen Eflâtun ve Aristo'nun gayeci âlem anlayışlarının ve Yeni Eflâtunculuğun etkisiyle bu felsefeye intikal etmiştir. Genellikle sudûr doktrinini savunan İslâm filozoflarına göre inâyet, Allah'ın küllî bilgisi ve takdirinin kâinatın varlığı ve iyiliği yönünde tecelli etmesidir. Allah mutlak iyi olduğu için bilgi ve takdiri de en iyi ve mükemmel bir nizam olarak dışa vurmakta ve bu suretle varlık gerçekleşmektedir. Nitekim İbn Sînâ inâyeti, "Tanrı bilgisinin bütün varlığı kuşatması ve varlığın en güzel bir nizama göre meydana gelmesine rızâ göstermesidir" diye tarif eder (*eş-Şifâ' el-İlâhiyyât*, s. 415). Aynı filozof, bir başka eserinde de Tanrı'nın yaratıcı bilgisinin dışında ayrıca

bir talep ve kastı olmaksızın varlığın en güzel bir nizama göre bilinene uygun olarak meydana geldiğini söyler (*el-İşârât*, III, 298-299). Bu ifade, kâinatın bir taşma ve sudûr tarzında meydana gelmesi için Allah'ın ezeli bilgisinin yeter sebep olduğunu belirtmektedir. Filozof sudûr bir inâyet olduğu görüşünü şöyle temellendirir: "Külli nizam, planlanmış gerekli zamanla birlikte ezeli bilgide bulunur ve bu nizam O'nun mâkul feyezânı olarak tertip ve tafsilâtıyla O'ndan feyezân eder. İşte bu inâyettir" (a.g.e., III, 131, 132). Şu halde İbn Sînâ inâyeti şu şekilde anlamaktadır: Zorunlu varlık olan Tanrı'nın kendisini bilmesinin bir neticesi olan bu âlem zorunlu olarak O'ndan meydana gelir. Bu süreçte Tanrı'nın hususi bir kastı ve talebi bulunmamakla birlikte varlığın bu şekilde olması O'nun ilminin bir sonucudur ve O'nun rızasına uygundur. Bizâtihi hayır olan Tanrı âlemdaki iyilik nizamının kaynağıdır; O, son derece yetkin ve güzel olduğu ve hiçbir şeye muhtaç bulunmadığı için âlem olabilecek en iyi, en ideal bir nizam olarak yine en mükemmel bir şekilde O'ndan feyezân eder. Her ne kadar âlemin yaratılmasında Tanrı'nın bir kastı yoksa da âlemda asla bir abes (saçmalık) yahut bir tesadüf yoktur. O'nun bu bilgisinin gereği olarak âlemin belirlenmiş plana göre O'ndan feyezân etmesi ve bir hayır düzenine göre işleyişi Tanrı'nın inâyetidir. Filozofun bu inâyet anlayışının onun kazâ ve kader görüşünün bir ifadesi olduğu söylenebilir; kazâ ve kaderle ilgili cümlelerini inâyete ilgili cümlelerin takip etmesi de bu hususu doğrulamaktadır (*eş-Şifâ' el-İlâhiyyât*, s. 414).

Fârâbî'nin görüşleri de halefi İbn Sînâ felsefesinden pek farklı değildir. Nitekim onun, "Şanı yüce Tanrı bütün âlemin yöneticisidir, bir hardal tanesi bile O'ndan uzak kalamaz. O'nun inâyeti en küçükten en büyüğe kadar bütün âleme yayılmıştır. Âlemin bütün cüzleri ve onların durumları en sağlam ve en uygun biçimde yerleştirilmiştir" (*el-Cem'*, s. 103) şeklindeki ifadesi, inâyetle Allah'ın bilgisi arasındaki sebep-sonuç ilişkisini ortaya koymaktadır.

İnâyet kavramına sisteminde en fazla ağırlık veren düşünür İbn Rüşd'dür. İbn Rüşd'ün Allah'ın varlığına dair ortaya koyduğu iki delilden biri inâyet, diğeri ihtirâ'dır. Filozofun, Kur'an'ın üzerine dikkat çektiği ve şeriata en uygun yol olarak tavsiye ettiği bu iki delilden inâyet iki esasa dayanır. Birincisi, yeryüzündeki bütün varlıkların insanın varlığına uygun bulun-

ması, ikincisi de bu uygunluğun zorunlu olarak onu kasteden irade sahibi bir fâil tarafından meydana getirilmiş olmasıdır. Zira bu uygunluğun tesadüfen meydana gelmesi mümkün değildir. Gece ile gündüzün, güneşle ayın, mevsimlerin birbiri ardınca gelişi, dört unsur ve onlardan meydana gelen cansızlar, bitkiler ve hayvanlarla tabiat olayları insanın ihtiyacına uygunluk hususunda birer misal teşkil ederler. İbn Rüşd'e göre bir varlığın var oluşundaki hikmeti, yani onun yaratılmasını gerektiren sebeple yaratılışından kastedilen gayeyi araştıran kimse inâyet deliline daha iyi bir şekilde vâkıf olur (*el-Keşf*, s. 150-151).

Kelâmcılara göre inâyet, Allah'ın âlem üzerinde müessir olması ve onu belirli hedeflere yönlendirmesi gibi genel anlamının yanı sıra kullarına fiillerinde yardım edip onları başarıya ulaştırması anlamını da içerir. Kelâmcılar, filozoflar tarafından ortaya konan inâyet anlayışına ilâhî iradeyi devre dışı bıraktığı gerekçesiyle karşı çıkmışlardır (bk. TEVFIK). Süfîler de inâyeti Allah'ın âleme ve kullarına lutuf ve rahmeti olarak anlamışlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “any” md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, “any” md.; *el-Cem' beyne re'yeyi'l-hakimeyn* (nşr. Albert Nasrî Nâdir), Beyrut 1968, s. 103; Ebû'l-Hasan el-Âmirî, *Resâ'il* (nşr. Sahbân Halîfât), Amman 1988, s. 333; İbn Sînâ, *eş-Şifâ el-İlâhiyyât* (2), s. 414-415; a.mlf., *el-İşârât*, III, 131, 132, 298-299; a.mlf., *en-Necât* (nşr. Mâcid Fahrî), Beyrut 1985, s. 320; Hücvîrî, *Keşfü'l-mahcûb* (Uludağ), s. 339; İbn Rüşd, *el-Keşf 'an menâhici'l-edille* (nşr. Mahmûd Kâsım), Kahire 1964, s. 150-151.

KASIM TURHAN

İNÂYET, Hamîd

(حميد عنایت)

(1932-1982)

İranlı siyaset bilimci.

30 Ağustos 1932'de Tahran'da doğdu. Lise ve üniversite öğrenimi sırasında İngilizce, Fransızca ve Arapça öğrendi. 1954'te Tahran Üniversitesi'nin Hukuk ve Siyasal Bilimler fakültelerinden mezun oldu. Tahran'daki Japon elçiliğinde tercüman olarak çalışmaya başladı. Bu görevde kaldığı birkaç yıl boyunca çeşitli konularda çeviriler yapma ve Tahran'ın fikrî çevreleriyle temas kurma imkânı buldu. 1956'da İngiltere'ye gitti. O sırada Başbakan Muhammed Musaddık'ın İran petrolünün millileştirilmesi hareketinden çok etkilenen İnâyet çalışmalarını bu

alandan yoğunlaştırdı ve iki yıl sonra London School of Economics'te İngiliz kamuoyu ve İran petrol krizi konusunda bir yüksek lisans tezi hazırladı. 1962'de aynı yerde *The Impact of the West on Arab Nationalism* (1952-1958) adlı doktora tezini tamamladı. Ardından iki yıl boyunca BBC World Service'te Farsça yayınlar bölümünde çalıştı. 1965-1966 yıllarında Sudan Hartum Üniversitesi'nde İslâm siyaset düşüncesi dersini okuttu. Daha sonra ülkesine dönüp Tahran Üniversitesi'nde siyaset bilimi doçenti oldu, ardından profesörlüğe yükseltildi. Verdiği derslerle kısa sürede üne kavuştu. 1973'te Oxford Üniversitesi St. Antony's College'a misafir profesör olarak gitti ve Oriental Institute'de modern Fars edebiyatının içtimâî ve siyasî muhtevası konusunda dersler verdi.

Tahran'daki üniversite hocalığından itibaren oldukça verimli bir döneme giren İnâyet, klasik ve çağdaş Avrupa düşünürlerinin fikirleri üzerine çeşitli konferanslar verdi. Bu arada kardeşi Mahmûd İnâyet'in çıkardığı *Negîn* dergisine yazılar yazdı. 1974'te, Tahran Üniversitesi İslâm felsefesi profesörü Âyetullah Murtazâ Mutahharî'nin evinde düzenli olarak toplanan bir tartışma grubunun çalışmalarına katıldı. Batı'nın entelektüel geleneğinin ülkesinde tanınmasını sağlamak amacıyla tercümeler yaptı. 1976'da modern Farsça'ya katkılarından ötürü Forough Edebiyat Ödülü'ne layık görüldü. Hocalığı esnasında, o zamana kadar akademik çevrelerin pek alışık olmadığı, modern Ortadoğu'nun tarihi ve modern İslâmî akımların içtimâî ve fikrî etkileri konularında ihdas ettiği dersler büyük ilgi gördü. 1980'de Oxford Üniversitesi St. Antony's College'da Albert Habib Hourani'den boşalan modern Ortadoğu tarihi hocalığına getirildi ve aynı okulun dâimî öğretim üyeliğine seçildi. 25 Temmuz 1982'de Londra'da öldü.

Hamid
İnâyet

İnâyet'in bir siyaset bilimci olarak üzerinde önemle durduğu konu çağdaş İslâm siyaset düşüncesindeki akımlar ve ekoller olmuştur. Bu hususta yazdığı *Seyrî der Endîşe-i Siyâsî-yi 'Arab* adlı eserinde Arap millî şuurunun oluşum sürecini ele almış ve bu gelişmeleri üç temel âmile bağlamıştır. Bunlardan ilki Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve sistemin bunalıma girmesi, ardından Arap aydınlarının hilâfet kurumu hakkında kuşkularda ortaya koymaları ve giderek bu kurumun Türkler'in elinde bulunmasına yer yer karşı çıkmalarıdır. Arap aydınlarının bu tavrına, Araplar'ın geri kalmasının esas sorumlusu olarak Osmanlı idaresini göstermeleri ve hatta Osmanlılar'ın Araplar'ı sömürdüğü şeklindeki kanaatleri de eşlik etmiştir. Batı'nın Ortadoğu'daki işgal ve sömürüsü ile İsrail Devleti'nin kuruluşu ve siyonizmin gerçek bir tehdit olarak algılanması, Arap aydınlarında millî şuurun gelişmesine yol açan diğer iki âmil olup bunlar zaman içinde Arap birliği fikrinin temellerini hazırlamıştır.

En son ve en önemli eseri olan *Modern Islamic Political Thought*'ta esas itibarıyla Sünnî ve Şîî siyaset düşüncesi geleceğinin tahlili, mukayesesi ve modern arayışlar bakımından rolü üzerinde duran İnâyet'e göre Sünnî siyaset düşüncesi geleceği realist, Şîî siyaset düşüncesi geleceği idealisttir. Sünnî düşünürler -meselâ Gazzâlî ve Mâverîdî- çağın siyasî gelişmelerini gerçekçi bir tarzda değerlendiren hükümdar-halife ikiliğini kabul etmişlerdir. Şîî geleceği ise Hz. Peygamber'den sonra müslümanları yöneten siyasî otoriteyi başından beri gayri meşrû sayıp sürekli muhalefette kalmış, mevcut siyasî otoriteyle -meselâ Safevî iktidarı- uzlaşır gibi görüldüğü zamanlarda bile ideal Şîî görüşün gelecekte gerçekleşeceği ümidini daima muhafaza etmiştir. Geleneksel Şîî idealizminin idealle realite arasında doğurduğu boşluk modern yönelişleri bu noktada yeni arayışlara itmiştir. Anayasal düzen fikri bu arayışların en önemli sonucudur. Geleneksel “takyye” ilkesinin, pasif tutumların mazereti olmaktan çıkarılıp samimiyet ilkesiyle çalışmaya da modern zamanlardaki bir yöneliştir. Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehid edilmesine karşı geleneksel matemci ve mitolojik yaklaşımın aşılması ve onun ayaklanmasının bir İslâm devleti kurma çabasının siyasî bir sembolü olarak tanınması da modern eğilimlerin tipik bir sonucudur. Yine bu eserinde, İslâm mo-